

PETRI VEHMANEN

Tilinpäätösinformaation ennustepitoisuus¹

1. Johdanto

Kun puhutaan johtamisesta laskentatoimen tuottamaa tilinpäätösinformaatiota hyväksi käyttäen, sitä verrataan toisinaan autolla ajamiseen peruutuspeilin kautta (vrt. esim. Jolkkonen 1993, s. 46) Tällä metaforalla luodaan mielikuvaa *menneisyyteen* katsomisesta.

Varsinkin yhdysvaltalainen alan kirjallisuus synnyttää myös sellaisen mielikuvan, että laskentatoimi, etenkin tuloslaskenta, on *mittaamista*. Mielikuva syntyy itsestään, kun käytetään asiaa sen enempää perustelematta ilmaisua *tuloksen mittaaminen*, "income measurement" (esim. Hendriksen & van Breda 1992, s. 308–318, Riahi-Belkaoui 2000, s. 37–38, 143 ja 385 sekä Revsine & Collins & Johnson 2002, s. 39–49). Näin on tehty jo 1960-luvulta saakka (esim. Ijiri 1967). Laskentatoimi on määritelty prosessiksi, joka identifioi, mittaa ja kommunikoi ta-

loudellista informaatiota päätöksenteon tueksi (AAA 1966).²

Termin "mittaaminen" käyttöön otolla on ollut merkittäviä, mielestäni haitallisia, vaikutuksia. Niitä Yhdysvalloissa ei taideta ymmärtää vielääkään. Ratkaiseva virhe tapahtui vuonna 1971, kun arvovaltainen laskentatoimen komitea, jonka oli asettanut AAA ("American Accounting Association") suositteli mittaamiskäsitteen käyttöön ottoa laskentatoimessa ja määritteli sen laskentatoimen tuottamaa informaatiota hyväksi käyttävän "suuren yleisön" intuitiivisen käsityksen kannalta selvästi epäonnistuneella tavalla seuraavasti (AAA 1971, s. 3):

"...accounting measurement is an assignment of numerals to an entity's past, present, or future economic phenomena, on the basis of past or present observation

¹ Virkaanastujaisesityelmä 12.4.2002, Tampereen yliopisto.

² [Accounting is] the process of identifying, measuring, and communicating economic information to permit informed judgments and decisions by users of the information (AAA 1966).

and according to rules. ..., the rules employed need not be good ones and observations made need not be correct to qualify as accounting measurement.”

Määritelmän mukaan mittaaminen on vain *numeraalien* liittämistä kohteisiin, jopa *tulevaisuuden* taloudellisiin ilmiöihin, *millaisten tahansa* sääntöjen perusteella. Komitea totesi nimenomaan, että sääntöjen ei tarvitse olla hyviä eikä havaintojen oikeita, jotta toimenpide kävisi laskentatoimen mittaukseksi. Voiko enää vapaa-mielisempi olla?

Komitealta näyttää unohtuneen mittauksikäsitettä määritellessään, että laskentatoimen tuottamaa informaatiota käyttävät muutkin kuin laskentatoimen ammattilaiset. Tällöin laskentatoimen keskeisiä käsitteitä ei voida määrittellä miten tahansa ilman haitallisia seurauksia. Asian ydin on tässä se, että meillä jokaisella on mittaamisesta jo arkikielen perusteella enemmän tai vähemmän vakiintunut käsitys, joka noudattelee pikemminkin sanakirjojen määrittelyjä kuin jonkin laskentatoimen komitean toiveita. Esimerkiksi Suomessa eräs tietosanakirja määrittelee mittaamisen seuraavasti (Hakala 1977, s. 188):

”Mittaus [on], laajasti ymmärrettynä toimenpide, jolla esineeseen, ilmiöön, havaintoon, käsitteeseen tai mielipiteeseen liitetään sitä kuvaava luku. Näiden mittalukujen välillä tulee vallita samojen riippuvuuksien kuin tarkasteltavien kohteiden välillä.”

Tämä määritelmä vastaa intuitiivista käsitystä mittaamisesta. Samanlaisia määritelmiä löytyy myös amerikkalaisista ja englantilaisista sanakirjoista. Otetaan esimerkiksi vaikkapa Websterin uuden sanakirjan määritelmä (New Webster’s Dictionary 1993, s. 620):

”Measure [is] to determine the magnitude, extent, degree etc. of [something] in terms of some standard.”

Mittaaminen synnyttää mielikuvan nykyhetkessä toteutettavasta tapahtumasarjasta, jossa usein teoreettistakin tietämystä edellyttävää mittausinstrumenttia apuna käyttäen tehdään käytännön havaintoja juuri nyt tapahtuvista ilmiöistä tai vallalla olevista asiainiloista. Tapahtumasarjan tuloksena tarkastelun kohteena oleviin ilmiöihin pyritään liittämään lukuja, joiden välillä vallitsevat riippuvuudet ovat samoja kuin ilmiöidenkin välillä vallitsevat riippuvuudet.

Kun mittaamisesta vallitsee tällainen käsitys ja termi ”mittaaminen” liitetään tuloksen laskemiseen, kuten Yhdysvalloissa on korostetusti tehty, niin tällöin vahvistetaan arkikielen metaforien luomaa mielikuvaa siitä, että tuloslaskenta ja tilinpäätösinformaatio ovat tekemisissä vain nykyhetken ja menneisyyden kanssa. Mielikuva on vähintään yksipuolinen – suoraan väärä. Juuri tämän väitteen tarkemmasta perustelusta seuraavassa on kysymys.

2. Tilinpäätösinformaation luonne

Kirjanpitolain 3 luvun 1 momentin mukaan tilinpäätökseen sisältyvät 1) tuloksen muodostumista kuvaava *tuloslaskelma*, 2) tilinpäätöspäivän taloudellista asemaa kuvaava *tase*, 3) tuloslaskelman ja taseen liitteenä ilmoitettavat tiedot, niin sanotut *liitetiedot* ja 4) *toimintakertomus*, jossa annetaan tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan kehittymistä koskevista tärkeistä seikoista.

Näistä vain toimintakertomus on kytketty suoraan tulevaisuuden ennustamiseen. Kirjanpitoasetuksen 2 luvun 1 momentin 2 kohdan mukaan toimintakertomuksessa tulee esittää ar-

DISCUSSION

vio todennäköisestä tulevasta kehityksestä. Tässä esityksessä ei kuitenkaan ole kyse tämän arvon tekemiseen liittyvistä ennustamisongelmista, vaan siitä, miten tulevaisuuden odotukset liittyvät itse tuloslaskelmassa ja taseessa esitetäviin lukuihin.

Esityksen otsikossa mainitulla *ennustepitoisuudella* tarkoitetaan tässä sitä, missä määrin tilinpäätöksessä raportoitavien lukujen sisältö riippuu tulevaisuuden tapahtumista. Esimerkiksi yrityksen tämänhetkisen kassatilanteen osalta ennustepitoisuus on olematon, kun taas vaikkapa myyntisaamisiin liittyy ennustamisen tarvetta siksi, että ei ole aivan varmaa, että kaikki luotolla ostaneet asiakkaat todella maksavat ostonsa. Tarkkaa ennustepitoisuuden määrää on vaikea sanoa, kun sitä koskevia tunnuslukuja ei ole rakenneltu. Tässäkin pyritään ennen muuta ennustepitoisuuden tunnistamiseen, ei sen määrälliseen arviointiin.

Palataan nyt tilinpäätösinformaation luonteeseen. Aiemmin Suomen kirjanpitolaki sisälsi selkeän *tavoitteen* laskea ja esittää kirjanpitolvelvollisen jakokelpoinen voitto (Leppiniemi & Leppiniemi 2000, s. 14). Nykyisin voimassa olevaan lainsäädäntöön ei tällaista tavoitteen asettelua sisälly, vaan tilinpäätöksen tarkoitus asetetaan lähinnä suoraviivaisten kuvaustehtävien kautta. Tuloslaskelman tulee *kuvata*, miten tilikauden tulos on muodostunut, ja taseen tulee *kuvata* tilinpäätöspäivän taloudellista asemaa, kuten kirjanpitolain 3 luvun 1 momentissa säädetään. Nämä kuvaustehtävät luovat mielikuvan menneiden tapahtumien ja tällä hetkellä vallitsevien asiaintilojen raportoinnista.

Yhdysvalloissa tilanne on samantapainen, vaikka siellä tilinpäätösraportoinnin tavoitteista keskusteltaessa puhutaan myös ennustamisesta. Se juontaa juurensa modernin investointiteorian oppeihin, joiden mukaan taloudellisen pää-

töksenteon tulee perustua kassavirtoihin. Tätä ajatusta mukaillen tilinpäätösraportoinnin pää-tavoitteena sanotaan olevan tuottaa tulevaisuudessa toteutuvien kassavirtojen ennustamisessa tarvittavia tietoja (ks. esim. Hendriksen & van Breda 1992, s. 121). Mitä nämä tiedot sitten ovat? Kun katsoo vastauksia tähän kysymykseen, löytää taas piirteitä laskentatoimen menneisyyttä ja nykyhetkeä korostavasta luonteesta.

Yhdysvalloissa tilinpäätösraportoinnin tavoitteita on rakenneltu monissa eri komiteoissa, ja tulokseksi saadut luettelot ovat olleet pitkiä ja yksityiskohtaisia. Viimeisin tavoitteiden laatija on FASB ("the Financial Accounting Standards Board"), joka vuonna 1978 julkaisi laajan, useita pykälää käsittävän mietinnön. Sen pykälässä 40 edellytetään informaatiota yrityksen varoista ja veloista sekä niiden muuttumiseen vaikuttavista tekijöistä (Riahi-Belkaoui 2000, s. 134–136). Tämä vastaa Suomen kirjanpitolain säädöstä tilinpäätöspäivän taloudellisen aseman kuvaamisesta. Mietinnön pykälissä 42 ja 43 edellytetään informaatiota yrityksen taloudellisesta tuloksesta ja siitä, miten se on muodostunut. Myös tämä vastaa Suomen kirjanpitolain säädöstä.

Tällaiset tavoitteet vahvistavat mielikuvan menneisyyteen katsomisesta. Mainittu yhdysvaltalainen komitea toteaa tämän itsekkin hyvin selväsanaisesti mietintönsä pykälässä 42 (Riahi-Belkaoui 2000, s. 135):

"Thus, although investment and credit decisions reflect investors' and creditors' expectations about the future enterprise performance, those expectations are commonly based at least partly on evaluations of past enterprise performance."

Edellä olen korostanut mielikuvia. Tilinpäätösinformaatiota koskevat mielikuvat ovat tärkeitä

siksi, että suuri osa tilinpäätösinformaation hyväksikäyttäjistä on muita kuin varsinaisia laskentatoimen ammattilaisia. Tällöin tilinpäätösinformaatioon liittyvä retoriikka saa sisältönsä vain osaksi suoraan laskentatoimen opeista, osaksi muilla perusteilla syntyneistä mielikuvista.

Mitä seurauksia sillä on, että laskentatoimi nähdään menneisyyteen ja nykyhetkeen orientoituneeksi mittausapparaatiksi? Tärkein seuraus on, että tilinpäätösinformaation uskotaan olevan varmempaa kuin se onkaan. Jos kuvitellaan, että tilinpäätösinformaatioon ei sisälly tulevaisuuden epävarmuudesta aiheutuvaa virhettä, niin silloin kuvitellaan helposti myös, että tilinpäätösinformaation luotettavuus ja tarkkuus riippuvat vain kirjanpitoimerkintöjä tehtäessä noudatettavasta huolellisuudesta ja virheettömyydestä. Näin ei kuitenkaan ole, vaan tilinpäätösinformaatioon liittyy aina jonkinasteista epävarmuutta myös sen ennustepitoisuuden takia.

Vain poikkeustapauksessa tilinpäätösinformaation kytkeä tulevaisuuteen näkyy suoraan julkaistun tiedon ilmiasusta. Toimintakerptomuksessa esitettävä arvio todennäköisestä tulevasta kehityksestä on tällainen poikkeus. Siihen ei kuitenkaan liity juuri mitään väärinymmärryksen vaaraa. Jokainen tunnistaa jo lain ja julkaistun tiedon sananmuodosta, että tässä on kyse ennustamisesta.

Näkyvä ennustaminen tilinpäätöksen osana on varsin suomalainen piirre. Esimerkiksi Yhdysvalloissa vastaavaa velvoitetta ei ole, vaan päin vastoin, siellä ennusteiden esittäminen osana tilinpäätöstä on suorastaan kielletty. Näin siksi, että niiden todenperäisyyttä ajatellaan olevan mahdotonta tarkastaa (Leppiniemi & Leppiniemi 2000, s. 23).

Kun yrityksen johto haluaa kuitenkin myös Yhdysvaltain kehittyneillä rahoitusmark-

kinoilla antaa viestejä osakkeenomistajille, se joutuu tekemään tämän hienovaraisemmin. Tällöin puhutaan signaloinnista, mikä tarkoittaa sitä, että johto lähettää osakkeenomistajille epäsuoria viestejä siitä, miten se uskoo yrityksensä pärjäävän tulevaisuudessa. Tavanomaisimpia ja käytännössä oikeastaan ainoita selviä signaaleja ovat yrityksen rahoitusratkaisuihin liittyvät päätökset, esimerkiksi päätökset osinkojen määrästä ja osakeantien ehdoista (Leppiniemi & Leppiniemi 2000, s. 23–24). Tällöin esimerkiksi nouseva osinkovirta signaloi yrityksen johdon uskoa tuottoisaan tulevaisuuteen.

Osinkojen jaon ja muiden rahoitustapah- tumien yhteydessä toteutettava signaointi tulevaisuuden näkymistä on kuitenkin vain pieni osa markkinoille lähtevistä epäsuorista viesteistä. Yllättävintä tässä on ehkä se, että yrityksen vuosituloakin on vain signaali eikä mikään mittaustulos. Se on pikemminkin ennuste kuin esimerkiksi kassaan verrattava empiirinen fakta. Empiirinen fakta yrityksen vuositulo on vain yksinkertaisissa poikkeustapauksissa. Normaal- lin, jatkuvan liiketoiminnan osalta tilikauden tulos, voitto tai tappio, voi olla hyvinkin abstrakti asia, jonka toteutuminen riippuu monista tulevaisuuden odotuksista.

Miten sitten voisi konkretisoida tilinpäätösinformaatioon sisältyvän voittokäsitteen ennustepitoisuutta? Mikä siis normaalisti tekee voitosta ennusteen sen sijaan, että se olisi mitattavissa oleva empiirinen fakta?

Vastauksia haettaessa on havainnollista aloittaa poikkeustapauksesta. Tarkastellaan tap- pausta, jossa voitto sittenkin on hyväksyttävän mittauskäsitteksen mukainen empiirinen fakta. Voitto tarkoittaa tällöin normaaliin tapaan tuot- tojen ja kulujen erotusta.

Olkoon tässä erikoistapauksena vaikkapa vappuilmapallojen kauppias, joka ostaa itsel-

DISCUSSION

leen yhden vappusesongin myyntiä varten sopivaksi katsomansa määrän ilmapalloja. Vappu-ilmapalloista maksettu ostohinta on selkeästi tämän kauppaprojektin kulu. Oletetaan yksinkertaisuuden vuoksi vielä, että muita kuluja tässä projektissa ei olekaan. Tuotot kertyvät niistä myyntitapahtumista, jotka kauppias onnistuu aikaan saamaan. Koko projektin voitto on tuotosten ja kulujen erotus. Tässä yksinkertaisessa esimerkissä se on täsmälleen sama kuin kauppiaille käteen jäävä rahamäärä. Siten se on myös empiirinen, mitattavissa oleva fakta.

Yleensä yritystoiminta ei ole näin yksinkertaista. Mutkikkaammaksi sen tekee jo se, että yritystoiminta on tavallisesti pitkäkestoista. Samalla siihen liittyy monenlaisia odotuksia. Ajatellaan vaikkapa e-liiketoiminnan alueella syntyneitä liikeideoita, jonka sen keksijä haluaa kaupallistaa, ja perustaa yrityksen.

Liikeidean kehittäjä tarvitsee todennäköisesti tietokoneen, tietoliikenneyhteyden, sopivat ohjelmistot, erilaisia tarvikkeita, ehkä myös apu työvoimaa ja erilliset toimitilat – sanalla sanoen tuotannon tekijöitä. Lisäksi hän tarvitsee todennäköisesti myös alkupääomaa sekä aimo annoksen tulevaisuuden uskoa. Näin siksi, että tuotannon tekijöiden hankinnasta aiheutuu menoja jo ennen kuin hyväkään liikeidea alkaa kerryttää tuloja. Tulojen odotteluvaiheessa liiketoiminnan menot täytyy kattaa pääomalla – joko omistajilta saadulla omalla pääomalla tai lainanantajilta saadulla vieraalla pääomalla, velalla.

Tilinpäätöksen laadinta muodostuu nyt aivan erilaiseksi kuin ilmapallokauppiiaan tapauksessa, jossa voitto tuottojen ja kulujen erotuksena voitiin laskea suoraan vähentämällä ilmapallojen myyntituloista niiden hankkimisesta aiheutuneet ostomenot. Tilinpäätöksen on suorastaan pakko muodostua tässä erilaiseksi,

muutoin jatkuvaksi tarkoitetun liiketoiminnan alulle saattaminen tulisi ylivoimaiseksi. Ääritapauksessa tilanne olisi sellainen, että tilikauden loppuun mennessä liiketoiminnasta olisi aiheutunut vain menoja eikä lainkaan tuloja. Tilikauden tulokseksi tulisi tappiota kaikkien uhrattujen menojen verran. Jos tätä jatkuisi pitkään, pääomien lisähankinta tuskin onnistuisi.

Miten jatkuva tappioiden esittäminen erityisesti alkavassa liiketoiminnassa voidaan välttää? Se vältetään luopumalla tilinpäätöksessä nykyhetken sidotusta mittaamisen käsitteestä ja ottamalla tilalle ennustamisen ajatus. Tuloslaskennassa tälle ajatukselle on annettu nimeksi *jatkuvuuden periaate*, "going concern principle".

Sen mukaan jatkuvassa liiketoiminnassa kaikkia menoja ei kirjata tuotoista vähennettäviksi kuluiksi heti niiden synnyttyä. Se osa kirjataan kuluksi pidemmän ajan kuluessa, jonka odotetaan kerryttävän tuloja tulevaisuudessa. Tässä siis ennustetaan, että tulevaisuudessa kertyy tuloja juuri siksi, että nyt uhrataan menoja. Tämä ajatus merkitsee sitä, että otetaan käyttöön toinenkin tuloslaskennan jo vuosisatoja vanha periaate, *meno-tulon-kohdalle -periaate*, "matching principle". Siinä ideana on kirjata juoksevan kirjanpidon menot tuloslaskennan kuluiksi siinä suhteessa kuin ne kerryttävät tuloja. Tämä edellyttää ennustamista, pelkkä mittaaminen ei riitä.

Jatkuvuuden periaatteen ja meno-tulon-kohdalle -periaatteen käyttöön otolla on merkittävä vaikutus tilinpäätösinformaation luonteeseen. Ne tekevät kirjanpidon menoista tuloslaskennan kuluja vain siltä osin kuin menot eivät enää kykene tuloja kerryttämään. Kirjanpidon kahdenkertaisuudesta seuraa toisaalta, että siltä osin menoista tulee taseen debetpuolelle merkittävää omaisuutta kuin näiden menojen vielä ennustetaan kerryttävän tuloja.

Edellä sanottu tarkoittaa, että tuotannon-tekijöihin uhrattu rahan käyttö ilmenee tilinpäätöksessä joko tuloslaskelman debet-puolella kuluina tai taseen debet-puolella omaisuutena. Se, kumpaan menot tulevat, riippuu tulevaisuutta koskevista ennusteista, ei nykyhetkeä koskevasta mittaamisesta. Meno voi olla taseen debet-puolella omaisuutena vaikkapa aineettomien hyödykkeiden nimikkeellä ”kehittämismenot”. Vaatimuksena tällöin on, että tilinpäätettäjä uskoo kyseisten menojen kerryttävän nettotuloja vähintään taseeseen merkityn summan verran.

Edellä kuvatun ennustepitoisuuden lisäksi tasearvojen määrittämiseen liittyy myös niin sanottu *tulojen yhteisyysongelma*, joka voidaan ratkaista vain harkinnanvaraisella allokaatiolla. Tulojen yhteisyysongelmassa on kyse siitä, että yritykseen kertyvät myyntituotot eivät ole ”korvamerkittyjä” siinä merkityksessä, että voitaisiin sanoa, millaisten uhrausten seurauksena kukin kauppa on syntynyt. On siis mahdotonta sanoa, syntykö tulovirta yritykseen esimerkiksi ammattitaitoisen myyntiponnistelun, innovatiivisen tuotekehittelyn, tuotemerkin hyvän maineen vai ostetun patentin ansiosta. Näin tulojen kohdistaminen eri tuotannon-tekijöille ja siten myös taseen nimikkeille on pakosta harkinnanvaraisista. Tämä lisäongelma tekee tarkastellun ennusteongelman vieläkin vaikeammaksi.

Tilinpäätösinformaation ennustepitoisuus kiinnostaisi todennäköisesti rahoitusmarkkinoita, jos siitä voitaisiin tuottaa luotettavia mitalukuja. Niiden voisi olettaa kiinnostavan rahoitusmarkkinoita samalla tavalla kuin investointeja tekevää yritysjohtoa kiinnostaa investointien takaisinmaksuaika. On ollut yllättävää havaita, että yritysjohto käyttää investointien takaisinmaksuaikaa yleisenä investointien edullisuuden mittarina, vaikka kyseinen mittari ei kerro juuri mitään investoinnin kannattavuudesta

(ks. esim. Blocher & Chen & Lin 1999, s. 392–393 ja Virtanen 1984, s. 66–67). Se on pikemminkin investoinnin riskiä kuvaava mitaluku.

Samalla tavalla tilinpäätösinformaation ennustepitoisuuden mitaluku voisi mitata tilinpäätösinformaation riskisyyttä. Sen johtamista tässä ei kuitenkaan tarkastella. Otetaan sitä vastoin yksi esimerkki siitä, kuinka dramaattisesti tilinpäätös voi muuttua, kun vain yhtä taseen debet-puolella olevaa omaisuuserää ryhdytään käsittelemään tilinpäätöksen ennustepitoisuutta vähentävällä tavalla.

Esimerkiksi sopii yhdysvaltalainen verkkopalvelujen tarjoaja AOL eli ”American Online”. Se perustettiin vuonna 1985, minkä jälkeen siitä kehittyi nopeasti merkittävä internet-palvelujen tarjoaja. (Revsine & Collins & Johnson 2002, s. 19–21). Vuonna 1999 yrityksen vuositulo oli 396 miljoonaa dollaria ja liikevaihto 4,8 miljardia dollaria.

Yritystä on käytetty esimerkkinä aggressiivisen tuloslaskennan, ”aggressive accounting”, harjoittamisesta. Aggressiivisella tuloslaskennalla tarkoitetaan amerikkalaisissa laskentatoimen kirjoissa juuri suuren ennustepitoisuuden tuloslaskentaa (ks. esim. Revsine & Collins & Johnson 2002, s. 19–21). Tätä terminologiaa noista kirjoista ei löydy, mutta asiasisältö on sama, kuten AOL:n esimerkistä käy ilmi.

Olemassaolonsa alkutaipaleella AOL kirjasi taseensa debet-puolelle erilliseksi omaisuuseräksi käyttäjäkunnan hankinnasta aiheutuneet menot, ”subscriber acquisition costs”. Vaihtoehtoinen menettely olisi ollut kirjata kyseiset menot välittömästi vuosikuluiksi sitä mukaa kuin niitä syntyi. Käyttäjäkunnan hankintamenot sisälsivät esimerkiksi potentiaalisten asiakkaiden yhteystietojen hankinnasta, esitellylevykkeiden lähettämisestä potentiaalisille asiakkaille ja asiakkaaksi saatujen tilaajien pe-

DISCUSSION

rehdyttämispaketeista aiheutuneita menoja. Kaikki nämä menot ymmärrettiin uusiin asiakassuhteisiin liittyviksi investointimenoiksi, joiden uskottiin kerryttävän tuloja tulevaisuudessa. Juuri tällä perusteella ne haluttiin kirjata aluksi taseeseen debet-puolelle omaisuudeksi sen sijaan, että ne olisi kirjattu heti tuloslaskelman debet-puolelle vuosikuluiksi. Kyseiset menot tulivat kyllä aikanaan kirjatuuksi kuluksikin, mutta tämä tapahtui viivästetysti poistomenettelyn kautta kahdenkymmenen neljän kuukauden kuluessa.

Tilivuonna 1996 AOL luopui asiakaskunnan hankintamenojen aggressiivisesta tilinpäätöskäytännöstä. Otetaan asian merkityksen havainnollistamiseksi muutama luku. Kuluksi kirjaamattomia asiakaskunnan hankintamenoja oli vuoden 1996 loppuun mennessä kertynyt 385 miljoonaa dollaria, mikä oli 35 prosenttia vuoden 1996 koko liikevaihdosta. Mainittu summa kirjattiin kuluksi yhdellä kertaa vuoden 1996 tilinpäätöksessä. *Tämä kulukirjaus oli enemmän kuin viisi kertaa niin suuri kuin viimeksi kuluneiden viiden vuoden veroja edeltäneet voitot yhteensä!* Ja tämä raju muutos tilinpäätöksessä oli seurausta vain siitä, että AOL päätti pienentää tilinpäätöksensä ennustepitoisuutta ja luopua tietyltä osin aggressiivisesta tuloslaskennasta.

Selvyyden vuoksi on paikallaan tehdä yksi terminologiaa koskeva täsmennys. Asiakaskunnan hankinnasta aiheutuvien menojen taseeseen kirjaamisen yhteydessä Yhdysvalloissa puhutaan *aggressiivisesta* tuloslaskennasta. Suomessa asiakaskunnan hankinnasta aiheutuvat menot luokiteltaisiin pitkävaikutteisiksi markkinointimenoiksi, joiden taseeseen kirjaamisen yhteydessä tulee noudattaa *varovaisuutta*.

Kyseisten menojen taseeseen kirjaamista säätelee kirjanpitolain 5 luvun 11 pykälä (Järvinen & Prepula & Riistama & Tuokko 2000, s. 483–484). Se koskee niin sanottujen ”muiden

pitkävaikutteisten menojen” jaksottamisesta. Muut pitkävaikutteiset menot saadaan haluttaessa aktivoita, siis kirjata taseeseen, jolloin ne on kirjattava kuluksi poistoina suunnitelman mukaan enintään viiden vuoden kuluessa, jollei tätä pidempää poistoaikaa, enintään kuitenkin 20 vuotta, voida erityisestä syystä pitää hyvän kirjanpitolain mukaisena.

Aggressiivisuudesta suomalaisessa normistossa ei puhuta mitään. Sitä vastoin muiden pitkävaikutteisten menojen taseeseen kirjaamisen yhteydessä noudatettava normaalin varovaisuuden vaatimus sisältyy tilinpäätöksen laatimisen yleisperiaatteisiin (Leppiniemi 1998 s. 88). Tästä on mainita kirjanpitolain 3 luvun 3 pykälän 1 momentin 3 kohdassa. Siinä, missä amerikkalaiset puhuvat aggressiivisuudesta, suomalaiset siis puhuvat varovaisuudesta.

Ero korostuu vielä eräiden poikkeuksellisten erien kohdalla. Kirjanpitolain 5 luvun pykälien 7, 8 ja 10 mukaan taseeseen voidaan *erityistä varovaisuutta* noudattaen kirjata myös yrityksen perustamisesta, kehittämistoiminnasta sekä pääoma-alennuksesta ja lainan liikkeenlaskusta aiheutuneita menoja. Olisikohan amerikkalaisessa kielenkäytössä tällöin kyse erityisen suuresta aggressiivisuudesta? Tämän esityksen terminologian mukaan kysymys on joka tapauksessa vain tilinpäätöserien ennustepitoisuuden asteesta.

3. Lopuksi

Tässä esityksessä on ollut kysymys erityisesti sen ymmärtämisestä, miksi laskentatoimen tuottaman informaation laatuun saattaa liittyä ylisuuria odotuksia. Näin sanoessani en tarkoita niitä ongelmia, jotka liittyvät tilinpäätösinformaation tahalliseen vääristämiseen, jopa rikolliseen toimintaan, mistä on puhuttu Yhdysvalloissa julki tulleen Enronin tapauksen yhteydessä. Olen täs-

sä puhunut vain sellaisista tilinpäätösinformaation ongelmista, jotka liittyvät kaikkeen kunnialliseen tilinpäätöstyöskentelyyn.

Esitykseni ydin on siinä, että tilinpäätösinformaation perimmäistä luonnetta ei saa hämärtää käyttämällä terminologiaa, joka johtaa tilinpäätösinformaation käyttäjäkuntaa harhaan. Puheet vuosituloksen mittaamisesta ovat tällaista harhaan johtamista. Mittaamisen käsite tulee rajoittaa juuri tässä hetkessä toteutettavissa oleviin tapahtumasarjoihin. Mittaustulosten pitää aina olla tarkistettavissa suorittamalla asianmukaiset käytännön toimenpiteet. Esimerkiksi auton markkina-arvon voi aina testata laittamalla auto tosiasiaa myyntiin. Silloin nähdään, kuinka tarkka mittaustulos auton markkina-arvosta oli saatu vaikkapa asiantuntijoita mittaustuloksentekijänsä käyttäen.

Tällainen testaamisen mahdollisuus ei ole käytettävissä ennusteiden osalta. Ennusteiden paikkansapitävyyttä ei voida ratkaista tässä hetkessä. Vasta aika näyttää, pitivätkö ennusteet paikkansa. Vuosituloksen laskenta täyttää paljon paremmin ennustamisen kuin mittaamisen tunnusmerkit. Sen vuoksi Suomessa on jatkosakin syytä puhua vuosituloksen laskemisesta, ei mittaamisesta.

Jos nyt suomalaisen terminologiaan jottaikin haluaisi lisätä, niin se voisi liittyä juuri vuosituloksen laskennan ennustepitoisuuteen. Tilinpäätösinformaatiota voitaisiin yrittää täydentää tunnusluvulla, joka kertoo, kuinka vahvasti tilikauden tulos ja kirjanpitovelvollisen taloudellisesta asemasta annettu kuvaus ovat riippuvaisia tulevaisuudesta.

Tällainen tunnusluku voisi helpottaa myös tilintarkastajan vastuun arviointia. Mitä ennustepitoisempi tilinpäätös on, sitä selvemmin tilintarkastajan työn täytyisi rajoittua tilinpäätöksen laadintaa koskevaan laillisuusvalvon-

taan. Realistisena ei nimittäin voida pitää sellaista vaatimusta, että tilintarkastajien tulisi olla parempia taloudellisen kehityksen ennustajia kuin tarkastettavien yritysten johto. Vakiintuessaan käytäntöön tilinpäätöksen ennustepitoisuuden tunnusluku muistuttaisi meitä kaikkia niistä epävarmuuksista, joita tilinpäätöksen laadintaan liittyy. ■

Lähdeluettelo

- AMERICAN ACCOUNTING ASSOCIATION (AAA)**, *A Statement of Basic Accounting Theory* (Evanston, Illinois 1966).
- AMERICAN ACCOUNTING ASSOCIATION (AAA)**, Committee on Foundations of Accounting Measurement, *The Accounting Review* (Supplement to Vol. XLVI, 1971).
- BLOCHER, E. J. & CHEN, K. H. & LIN, T. W.**, *Cost Management – A Strategic Emphasis* (Irwin/McGraw-Hill, International Edition 1999).
- HAKALA, M.** (toim.), *Kodin suuri tietosanakirja* (Weilin+Göös, Espoo 1977).
- HENDRIKSEN, E. S. & van BREDA, M. F.**, *Accounting Theory* (Richard D. Irwin, Homewood, Illinois 1992).
- IJIRI, Y.**, *The Foundations of Accounting Measurement: A Mathematical, Economic, and Behavioral Inquiry* (Prentice Hall, New Jersey 1967).
- JOLKKONEN, J.**, "ABM:n kytkennät strategiaan" kirjassa Lumijärvi, O.-P. (toim.), *Toimintojohtaminen* (Weilin+Göös, Jyväskylä 1993).
- JÄRVINEN, R. & PREPULA, E. & RIISTAMA, V. & TUOKKO, Y.**, *Kirjanpito ja tilinpäätös – uuden kirjanpitolain mukaan* (WSOY, Ekonomiasarja, Porvoo 2000).
- LEPPINIEMI, J.**, *Hyvä kirjanpitolapa* (WSOY, Ekonomiasarja, Porvoo 1998).
- LEPPINIEMI, J. & LEPPINIEMI, R.**, *Tilinpäätöksen tulkinta* (WSOY, Ekonomiasarja, Porvoo 2000).
- NEW WEBSTER'S DICTIONARY**, *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language* (Lexicon Publications, Inc., Danbury, CT 1993).
- RIAHI-BELKAOUI, A.**, *Accounting Theory* (Business Press, Thomson Learning, Padstow, Cornwall 2000).
- REVSINE, L. & COLLINS, D. W. & JOHNSON, W. B.**, *Financial Reporting & Analysis* (Prentice Hall, New Jersey 2002).
- VIRTANEN, K.**, *Tulosyksikköorganisaation ohjaus* (Weilin+Göös, Ekonomiasarja, Helsingin Lii-kekirjapaino Oy 1984).